

A VÁROS FOLYÓIRATA

SZEGED

36. évfolyam 10. szám 2024. október

ILIA MIHÁLY 90 ÉVES
A REFORMÁCIÓ HÓNAPJA
MENEKÜLÉS BICIKLIVEL – EGY 1944-ES NAPLÓCSKA
BESZÉLGETÉS SZERDAHELYI PÉTER AGYKUTATÓVAL, AKI FOTOGRÁFUS IS

Tartalom

HISTÓRIA

- 3 APRÓ FERENC
Szeged tisztségviselői
1852-ben
- 6 SIMON MELINDA
Szegedi kiadók és nyomdák
jelvényei a 19–20. században
- 11 TÓTH MARCELL
Menekülés biciklivel –
egy 1944-es naplócska

ILIA90

- 16 LENGYEL ANDRÁS
Ilia Mihályról,
születése napjára
- 18 SZÜGYI-SZÜCS JUDIT
*Ilia 90' – dedikált kincsek
és könyvtári pillanatok*
Kiállítás Ilia Mihály
tisztelőre az SZTE
Klebsberg Könyvtárban

SZEGEDI FOTÓSOK

- 23 BÁTYI ZOLTÁN
„Képeimmel a káoszban a
rendet, az enyészetben a
szépet, a részben az egészet
szeretném láttatni”
Beszélgetés Szerdahelyi
Péter agykutatóval,
aki fotográfus is

SZÍNHÁZ

- 29 SZABÓ ANNA
Az időutazás kaleidoszkópja
Újszegeden
Összefoglaló a Szegedi
Szabadtéri Játékok 2024-
es évadáról – 2. rész

ZENE

- 36 KISS ERNŐ
*„Bár bírhatnám azt a titkos
varázserőt...” – 2. rész*
Sinkó György (1923–2004)
Liszt-díjas operaénekes,
Érdemes Művész,
tanszékvezető

EMLÉKEZÉS

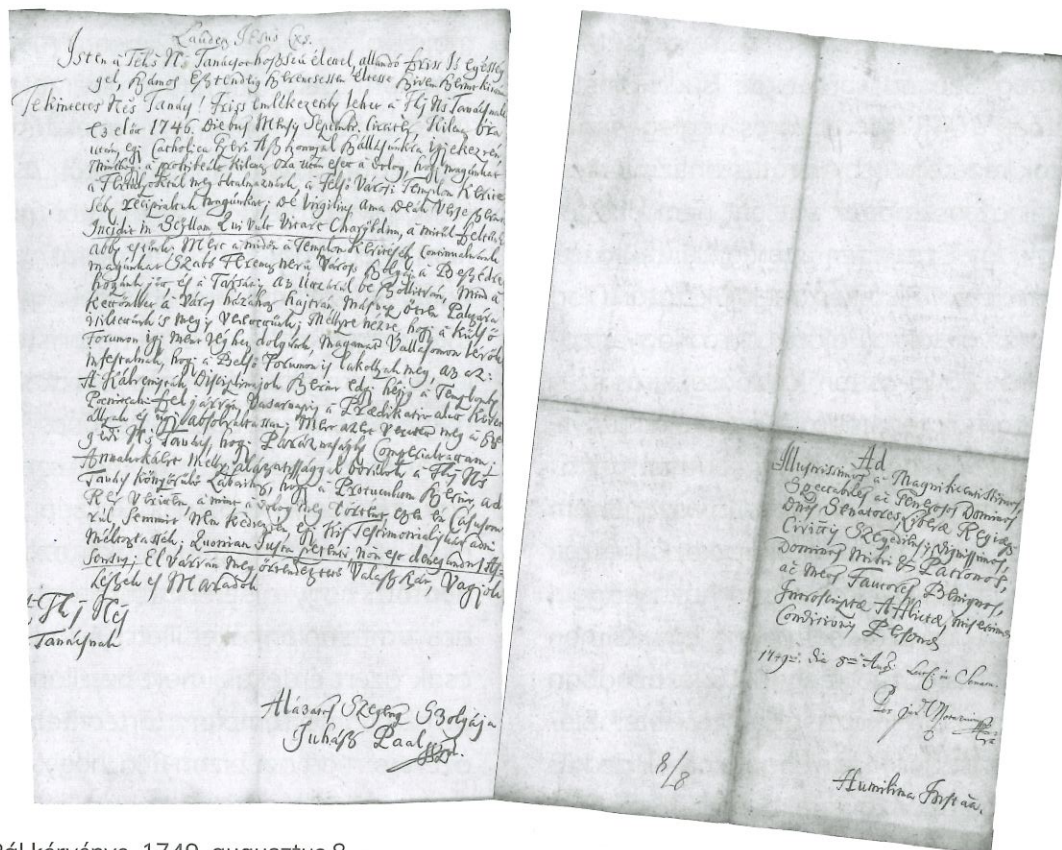
- 44 SIMONCSICS JÁNOS
Vinkler-portré
Dózsa Erzsébetről
avagy Dózsa Erzsi-portré
Vinkler Lászlótól

A REFORMÁCIÓ HÓNAPJA

- 47 HEGYI ÁDÁM
A reformáció kezdetei
Szegeden, *a református
közösség első évszázadai*
- 53 ÁCS PÉTER
A Szegedi Református
Egyházközség alapító és
templomépítő lelkipásztorai
- 61 PATÓCS MOLNÁR JÁNOS
*Rendszerváltások és a
szegedi református lelkészek*

SZEMLE

- 67 TÓTH MARCELL
Egy megkésett recenzió: *a
szegedi református egyház
„lappangó” évkönyve*
- 77 A SOMOGYI-
KÖNYVTÁR KINCSEI 73.
Galení omnia quae extant
opera: quorum alia nunc
primum sunt inventa...

Juhász Pál kérvénye, 1749. augusztus 8.

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár V.A.1003.c.6.

HEGYI ÁDÁM

A reformáció kezdetei Szegeden, a református közösség első évszázadai

Mind Európában, mind Magyarországon a reformáció elérte a társadalom minden tagját. Ez a hatás viszont nem volt egyenletes: voltak olyan városok, ahol elementáris erővel bírt, másutt csak kisebb hullámokat vert. Jelenlegi ismereteink szerint Szegeden is megjelentek a hitújítás gondolatai, viszont azok hosszútávon nem tudták a lakosságot a protestantizmus felé elmozdítani. A kevés fennmaradt forrás szerint a protestantizmus felekezetei közül a városban a reformátusok voltak számottevők, mert kálvinista egyházközség nyomai egészen a 17. század végéig kimutathatók az iratokban. A török hódoltság megszűnésével a református gyülekezet is megszűnt, és csak 1847-ben jött újból létre a városban egyházközség. A következőkben azt mutatjuk be, mit tudunk a szegedi reformációról, és hogyan alakult a kálvinisták helyzete a 16. századtól az 1847-es újjá alapításig.

A mohácsi csata még nem pecsételte meg Szeged sorsát, de Buda elestét követően 1543-ban a város véglegesen a törökök kezére jutott. A protestantizmus terjedését az oszmánok viszont nem akadályozták, így Szegeden is megjelentek az új hitet hirdetők. Első képviselőjük Tatár (Tar) Benedek volt, aki a Palánkban a Nagy utcában élt az 1546-os török adóösszeírás szerint. Tatárnak fennmaradt egy költeménye, amelyet 1541-ben írt. A vers Luther tanításainak ismeretéről tanúskodik, viszont nem teológiai értelemben, hanem közköltészeti szempontból. A költemény a házassággal foglalkozik, és szerepel benne egy „Simon bíró” megnevezés, amely a 16. században Luther megfogalmazásában „Meister Sie-mann/Sie ist der Mann” hangzott el, de különböző német szövegekben 1538-ban és 1539-ben felváltva fordul elő a „Siemann” és a „Simon” névalak. A „Simon bíró” ennek magyarra való átültetéséből származik. Nem ismert, Tatár hol találkozott a német szövegekkel, mindenesetre az megállapítható, hogy egy vagyonos szegedi polgár a 16. század közepén figyelemmel kísérte a német nyelvű lutheránus irodalmat.¹

Szeged tényleges reformátora Abádi Benedek volt, aki Krakkóban és Wittenbergben tanult, majd Sárváron közreműködött Sylvester János Újtestamentum-fordításának kinyomtatásában. Abádi 1545 körül érkezett Szegedre. Nem tudjuk, pontosan milyen tételeket hirdetett a városban, csak annyit, hogy a ferencesek elleni nyilvános hitvitán a török őt hirdette ki győztesnek. Ezt követően egy időre az alsóvárosi templom a protestánsok kezébe került. Arról sincs viszont adatunk, meddig maradt a városban, csak azt tudjuk, hogy 1552-ben erőszakkal kergették el Szegedről a protestáns prédikátort, aki ekkor már nem Abádi volt.²

Mégsem szűnt meg a protestáns gyülekezet. Néhány évig az alsóvárosi templomot közösen használták a ferencesekkel,

majd valószínűleg 1562-ben a megosztott templom visszakerült a szerzetesekhez. A 18. századból származó anekdota szerint egy újabb hitvita döntött erről. A vitában részt vevő protestáns prédikátor már majdnem meggyőzte a török pasát, amikor a barátok szakácsa bekiabálta, hogy mondja meg a prédikátor, kik az evangélisták. Erre a lelkész természetesen magabiztosan felelt, hogy Máté, Márk, Lukács és János, viszont a szakács rákontrázott erre, mert szerinte volt egy ötödik evangélista is: Recsep. A török a muzulmán név meghallásakor azonnal úgy döntött, hogy a ferenceseknek van igaza, ezért a templom őket illeti.³ A történet nem csak azért érdekes, mert bepillantást nyújt az alsóvárosi templom történetébe, hanem azért is, mert azt bizonyítja, hogy a 16. században a protestánsok olyan súllyal bírtak a városban, hogy a település legnagyobb templomának jogát tudták követelni maguknak. A protestantizmus súlyát mutatja az is, hogy feltételezhető egy Szegeden működő protestáns nyomda létezése is, amely Méliusz Juhász Péter Újtestamentum-fordítását adta ki 1562-ben.⁴

A 17. század során végbement Szegeden is a konfesszionalizáció: a formálódó protestantizmusból egyértelmű teológiai határok mentén létrejött a református egyház. Szegeden a hódoltság alatt folyamatosan működött a református egyház, de csak néhány lelkész nevét ismerjük, például 1588-ban Szegedi János, 1600-ban pedig Szegedi Lőrinc volt a város prédikátora. 1589 és 1591 között a kálvinista iskola tanára volt Foktövi János, aki énekfordításairól lett később ismert. Minden bizonnyal a felsővárosi Szent György-plébániatemplom a 17. század során a kálvinisták kezében volt. A szegedi református gyülekezet 17. századi létezését bizonyítja az is, hogy 1663-ban Apafi Mihály erdélyi fejedelmet Szegedre érkezésekor a helyi kálvinista egyház köszöntötte, és 1681-ben a református Vá-

radi György losonci jegyző Sámuel nevű fia Szatmár és Debrecen után Szegedre is elutazott albizálni. Ilyen mélyen a hódoltságban fekvő városba csak azért érhetette meg elutazni, ha számítani lehetett a hitsorssok bőkezű adományaira.⁵ 1691-ben is van adatunk a szegedi református közösség létezéséről, mert a Haditanács számára Bádeni Lajos arról számolt be, hogy a csanádi püspök erőszakosan téríti át a protestánsokat, ezért azok Algyőre menekültek. Szintén a kálvinizmus jelenlétéről árulkodik egy halotti prédikáció, amely szerint a kisvárdai református prédikátor felesége, az 1704-ben elhunyt Purki Kata Szegedről elszármazott református asszony volt.⁶

A református egyházközség végleges megszűnése 1719-ben következett be, amikor szabad királyi város alapítóoklevele megtiltotta protestánsoknak a polgárjog megszerzését Szegeden. Ennek ellenére a 18. században több tanácsi rendelkezés is azzal foglalkozott, hogy a rejtőzködő kálvinistákat a városból kiűzze, vagyis a református lakosság nem tűnt el teljesen a településről. A türelmi rendelet következtében Szegeden is enyhült a reformátusokkal szembeni kirekesztés, de ennek ellenére csak a 19. században lett ismét református polgára a városnak Makki Mihály mészáros személyében, bár kálvinista zsellérek ezt megelőzően is éltek a településen. A 19. század közepén a lassan növekvő létszámú református polgárjoggal rendelkező lakosok ismét elkezdték megszervezni az egyházközségüket. Először Hódmezővásárhely leányegyházaként, majd 1857-től kezdve önálló egyházközségként.⁷

A szegedi protestantizmus jelentőségét mutatja az, hogy a 16. században a városból kirajzó értelmiségiek a reformáció képviselői voltak, vagyis a település szellemi életében erősen jelen volt a hitújítás, amit aztán életük során más városokba is eljutva terjesztettek.

A Szegedről kirajzottak legjelentősebb képviselője Szegedi Kis István volt, aki – ahogy neve is mutatja – a Tisza parti városban született, majd Krakkóban tanult. Az Alföldön jelentős szerepe volt a helvét irányzatú reformáció elterjesztésében, többek között Gyulán, Mezőtúron, Békésen, Laskón, Tolnán és Ráckevén szervezte a formálódó református gyülekezeteket. Nyomtatásban megjelent műve a „Loci communes” alapvető teológiai műnek számított a kortársak körében. Székesfehérváron hirdette az új tanokat Szegedi Lajos, aki anyanyelven – vagyis magyarul – misézett, és Szűz Máriát egyszerű, halandó asszonynak tartotta. A Szegedről elszármazott Szarka (Pica) Ferenc 1545-ben az Oszmán Birodalom központjában, Isztambulban terjesztette az új tanokat. Majd ezt követően 1554-ben a Habsburg követek is megemlítik őt, mint szegedi származású papot. Szegedi Fraxinus (Kőrös) Gáspár Nádasdy Tamás udvari orvosaként szolgált, aki szegedi tájszólásban írta le a gyónással kapcsolatos véleményét, amely szerint a szerzetesek a gyónási titkot rendszeresen megszegték.⁸

Amint említettük, a 18. században a városi tanács többször is hozott a reformátusokkal szembeni intézkedéseket, amely azt mutatja, hogy Szegeden ekkor is éltek kálvinisták, illetve a lakosság és az előjárók figyelemmel kísérték a reformátusok helyzetét. Néhány újonnan előkerült levéltári adat ezt erősíti meg.

A 18. században az ország minden pontján rendszeresen zaklatták a református gyülekezeteket, hiszen az állam célja a protestánsok visszaszorítása volt. Szeged szabad királyi városként rendszeresen követeket küldött az országgyűlésre vagy a kormányhatóságokhoz, ezért ezek a követek jól ismerték az országban zajló eseményeket. 1725-ben a Pesten tartózkodó Siskovich Antal szegedi követ sajnálkozó-

sát fejezte ki amiatt, hogy Zalkodon egy félreértés miatt bebörtönözték a református földesurat, aki megpróbálta megakadályozni, hogy a katolikusok megszerezzék a templomot. A félreértést az okozta, hogy az ügyben eljáró szerzetes félreértette a „repello” és „rebello” szavakat, így azt hitte, a reformátusok lázadást akarnak szítani, holott valójában csak fellebbezni akartak az eljárás ellen.⁹ Zalkod Észak-Magyarországon található, Szegedtől több mint 300 km-re fekszik. Mégis, a katolikus Szeged követe túlzásnak tartotta a reformátusokkal szembeni eljárást. Ezek szerint előfordult, hogy a katolikus-református nézeteltérések során Szegedi lakosok magánvéleményükben a reformátusoknak adtak igazat.

1751. május 4-én egy hódmezővásárhelyi lakos, Tűhőgyi István és egy szegedi lakos, Szűcs Ferenc között az Úrnapja miatt alakult ki vita.¹⁰ A jegyzőkönyv nem közli egyikük felekezetét sem, de a korabeli települési viszonyok alapján tudjuk, hogy Tűhőgyi református volt, Szűcs pedig katolikus. A katolikus egyházban az Úrnapja és az úrnap körmenet az eucharisztia egyik fontos ünnepe. A református egyház viszont másként értelmezi az eucharisziát, és a körmenetet bálványimádásnak tartja, ezért nem meglepő, hogy az Úrnapján éppen Szegeden tartózkodó Tűhőgyi kigúnyolta Szűcsöt a körmenetben való részvétele miatt. Szeged városa ezért megbüntette Tűhőgyit.

1723-ban egy kis faluból, Nagyzerénдрől Szűnyog Erzsébet elszökött férjétől, Nagy Mihálytól és Budára költözött. 1724-ben Kis Erzsébet Makóról Szegedre majd Temesvárra szökött el férje elől. Érdekes, hogy mindkét hölgy végül Belgrádba szökött, feltételezhetően azért, mert így a magyar hatóságok nem tudták őket utolérni.¹¹ Nem tudjuk, hogy Szegeden, Budán, Temesváron illetve Belgrádban hogyan fogadták őket, valószínűleg azért bújtak el nagyvárosokban, mert így sem férjezett állapotuk-

ra, sem református vallásukra nem derült fény.

Református emberek azért is kénytelenek voltak katolikus városokba utazni, hogy a földesurukkal tárgyalni tudjanak. Szentest mezőváros a Harruckern-család birtoka volt, ezért a település számára különösen fontos volt, hogy kapcsolatot tarthassanak urukkal, mert ennek során tudták a rájuk kiszabott adó mértékét meghatározni. Szentest lakossága református volt. 1721-ben a követeik Szegeden találkoztak volna a Harruckern-család tiszttartójával. A fennmaradt levelek tanúsága szerint az egyház helyzetéről nem akartak tárgyalni, csak a mezőváros éves adójáról, de valami miatt a követek és a tiszttartó elkerülték egymást.¹² Nem valószínű, hogy felekezetük miatt ne engedték volna be Szegedre a szentesi követeket. Ebben az esetben csak az látszik, hogy reformátusoknak katolikus városban is kellett ügyeket intézniük.

A hétköznapi életben reformátusok és katolikusok rendszeresen találkoztak egymással, ezáltal véleményt alkothattak a másik félről. 1728-ban Olcsai András maki református prédikátor megbízta a harangozóját, hogy vágjon számára nádat. A harangozó viszont Szeged nádasába ment, így a nádvágás lopásnak minősült. Szeged szabad királyi város tanácsa és Makó előjárói közösen folytatták le az eljárást, ezért reformátusok és katolikusok rendszeresen érintkeztek egymással. A ránk maradt iratok tanúsága szerint a lopás vétségéhez nem társult vallási előítélet. Az ügy végig megmaradt gazdasági bűncselekménynek.¹³

A protestánsok rendszeresen telepedtek meg a szabad királyi városokban a türelmi rendelet kihirdetése előtt is, csak kénytelenek voltak katolizálni. Ezeket az áttért embereket a városi társadalomban megbélyegezték, ugyanis több olyan kérvény, jogorvoslat került elő, amelyek azt mutat-

ják, hogy a mindennapi életük során az áttérésük rendszeresen szóbeszéd tárgya volt. 1747-ben Nánásy Sárát lopás miatt börtönözték be Szegeden. Védekezésében arra hivatkozott, hogy református hitét elhagyva „most nem régenten az igaz római hitre tért.”¹⁴ Ezzel arra célzott, hogy a reformátusokat megbélyegezték, így járt ő is, de katolikusként már szeretett volna a társadalomba besimulni. 1748-ban Gúzy Erzsébet paráznaságának tárgyalása során megjegyezték, hogy korábban kálvinista volt. Ennek feltüntetésével tovább rontottak a bíróság előtti helyzetén.¹⁵

Arra is van példa, hogy a reformátusok együtt tudtak működni a katolikus szabad királyi városok közigazgatásával. 1749-ben Juhász Pál algyői református lakos arra kérte a szegedi tanácsot, hogy állítsanak ki számára egy igazolást arról, hogy 1746-ban már Szegeden megbüntették paráznaság miatt, ezért ne kelljen a református egyház büntetését is magára vennie.¹⁶ Mai szemmel nézve furcsának tűnik ez a helyzet, de a 18. században bevett szokás volt: világi bíróság ítéletét a református egyházi bíróságnak is figyelembe kellett vennie, ennek ellenére az egyházi bíróság is kiszabta a saját büntetését a bűnösre.¹⁷

Szeged mellett a 18. század közepén dohánykertészek szervezték újjá Csanytelek (Csany) falut, ahol nemesek is megtelepedtek. 1752-ben a csanyi nemesek armálisuk kihirdetését kérték a vármegyétől. Ebben a kérvényben szerepel Szeghő János neve is. A kutatás eddig is tudta, hogy a Szeghő család több tagja a 18. században Nyitra vármegyéből Csongrád vármegyébe költözött. Arról is van információnk, hogy egy bizonyos Szeghő János – aki református volt – Szegedre költözött, ahol rekatolizált. Minden bizonnyal a csanyi Szeghő nem azonos a szegedi Szeghővel, mert a Szegeden élt Szeghő fia a napóleoni háborúban harcolt, ezért az 1752-ben Csanyban felbukkanó

Szeghő utódai túl időssek lennének ahhoz, hogy az 1800-as évek elején katonaként szolgáljanak.¹⁸ Az viszont elképzelhető, hogy Nyitrából Csongrád vármegyébe a református Szeghő család több hullámban költözött át. Közülük talán a család egyik tagja dohánykertészként próbált meg letelepedni. Minden bizonnyal azért próbálkozott meg ezzel a bizonytalan életformával, mert a család anyagi helyzete megromlott. Az agrártörténeti kutatások szerint egyáltalán nem volt ritka, hogy kurtanemesek álltak be dohánykertészek közé.¹⁹ Igen valószínű, hogy a Csanyteleken bérlőként megjelenő Szeghő János is ezt az utat járta végig.

Végül említsük meg, hogy a katolikus egyház is folyamatosan követte a reformátusok mozgását. A szegedi minoriták 1744-től kezdve vezették azoknak a személyeknek a nevét, akiket át tudtak téríteni a katolikus egyházba. Az áttérők között Biharból és Erdélyből is említenek olyanokat, akiket a szegedi minoriták térítettek át. Ebben a nyilvántartásában szerepel 1754. január 11-én Szűcs András csanyteleki református lakos, akit sikeresen rekatolizáltak.²⁰

Összefoglalva a következőket állapíthatjuk meg: a reformáció Szegeden is jelentkezett, a város életében a 16. században jelentős súlya volt a protestánsoknak. A 17. század során létezett egy református gyülekezet a Felsővároson, amely a török hódoltságot követő időszakban megszűnt, tagjai Algyőre menekültek. A 18. század során polgárjogot reformátusok nem szerezhettek Szegeden, de a városban továbbra is éltek kálvinisták, 1809-ben ismét felvettek református vallású embert a polgárok sorába, és nem sokkal a szabadságharc kitörése előtt újjászervezték a 17. században megszűnt egyházközséget.

Jegyzetek

- 1 Bálint Sándor: *Szeged reneszánsz kori műveltsége*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 85. o.
- 2 Szakály Ferenc: *Török megszállás alatt*. In: Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története I. A kezdektől 1686-ig*. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1983, 646–648. o.
- 3 Friedrich Orbán: *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis Minorum S.P. Francisci, Strictioris Observantiae*. Kassa, 1759, 2. rész 13–14. o.
- 4 Szakály i. m. 656. o. A kutatók többsége szerint Szegeden nem létezett nyomda, hanem valójában Nagyváradon vagy Debrecenben nyomtatták ki a bibliafordítást. V. Ecsedy Judit: *A könyvnyomtatás története Magyarországon a kézi sajtó korában 1473–1830*. Budapest, Kossuth, 2021, 102. o.
- 5 Szakály i. m. 655, 724. o.
- 6 Bálint i. m. 88. o. Reizner János: *Szeged története 3. kötet. Egyházak és hitfelekezetek, hatóság és társadalom, egészségügy, iskolák, közműveltség, közgazdaság*. Szeged, Szeged szab. kir. város közönsége, 1900, 34. o.
- 7 Reizner i. m., 34–35. o.
- 8 Szakály Ferenc: *Mezőváros és reformáció*. Budapest, Balassi, 1995, 205–210. o.
- 9 Magyar Nemzeti Levéltár – Csongrád-Csanád Megyei Levéltár [Továbbiakban: MNL – CsCsML] V.A.1003.e.2. Szeged város tanácsának iratai. Levelezések 1725–1727. Nr. 49. Siskovich Antal levele Szeged városához, Pest, 1725. május 19. Dienes Dénes: *Az Isten is megszerette pedig ezt a helyet, és ide vetette az Evangéliomnak hálóját mindjárt a Reformatiokor... A Zempléni Református Egyházmegye összeírása 1782*. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak, 2003, 13. o.
- 10 A jegyzőkönyv nagyon röviden említi az esetet, ezért nem megállapítható, hogy valóban tartottak-e ekkor Szegeden körmenetet, vagy Tűzhögyi egyszerűen az ünnepet nem akarta megünnepelni. MNL-CsCsML V.A.1003.a.5. Szeged város tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek, 5. kötet, 534. o.
- 11 Hegyi Ádám: *A Békési Református Egyházmegye első jegyzőkönyve és annak mellékletei 1696–1809 (1839)*. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2021, 86–87. o.
- 12 MNL – CsCsML V.A.1003.e.1. Szeged város tanácsának iratai. Levelezések. Szentes bírójának és tanácsának levele Harruckern báró tiszttartójához, Szentes, 1721. augusztus 3.
- 13 MNL – CsCsML V.A.1003.e.3. 1728. nr. 35. Szeged város tanácsának iratai. Levelezések. Makó bírójának és tanácsának levele Szeged városához, Makó, 1728. június 8.
- 14 MNL – CsCsML V.A.1003.c.6. Szeged város tanácsának iratai. Szám nélküli iratok. Nánásy Sára kérvénye Szeged városához, [sine loco], 1747. április 14.
- 15 MNL – CsCsML V.A.1003.c.6. Szeged város tanácsának iratai. Szám nélküli iratok. Gúzy Erzsébet ítélete, Szeged, 1748. július 12.
- 16 MNL – CsCsML V.A.1003.c.6. Szeged város tanácsának iratai. Szám nélküli iratok. Juhász Pál kérvénye Szeged városához, [sine loco], 1749. augusztus 8.
- 17 Szigeti Jenő: *A református egyházfegyelem gyakorlásának válsága a XVIII. és XIX. század fordulóján*. In: Horváth Emőke (szerk.): *Bűn, bűnhődés, büntetés*. L'Harmattan, Budapest 2011, 70–80. o., Illyés Endre: *Egyházfegyelem a magyar református egyházban*. Debrecen, Városi Nyomda, 1941, 148–152. o.
- 18 Sziklay Károly – Borovszky Samu: *Nyitra vármegye*. Budapest, Országos Monografia Társaság, 1898, 55. Kempen Béla: *Magyar nemes családok 10. kötet*, Budapest, Grill Károly, 1931, 96–97. o. Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal 10. kötet*, Budapest, Beimel, 1863, 556–568. o.
- 19 Takács Lajos: *Dohánytermesztés Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1964, 18–19. o.
- 20 MNL – CsCsML XII.6.a.8. kötet fol. 85. A Szegedi Felsővárosi Minorita Rendház iratai 1724–1949, Liber Variorum 1749–1864.